

Anton Arko*

Otroci Emone

Children of Emona

Izvleček

Učna ura iz antične Emone je premierno uprizoritev v Slovenskem šolskem muzeju doživela v šolskem letu 2014/15, ko smo v Ljubljani obhajali 2000. obletnico ustanovitve Rimske kolonije Emone. Scenarij učne ure temelji na osnovah antične kulture in latinščine ter na predvidevanjih, porajajočih se ob stiku z redkimi viri, ki potrjujejo obstoj pouka na Slovenskem v času antike. Takrat so pouk obiskovali predvsem premožnejši otroci Emone. Ob dvatisočletnem jubileju in z njim povezanih praznovanj se je učna ura predstavljala tudi zunaj muzejskih zidov. Do konca leta 2020 je bila izvedena 176-krat. Prispevek izpostavlja zgodovinska izhodišča za razmišljanje in domneve, kako je pouk potekal v antiki na naših tleh, ter navezavo na učno uro Antična Emona v Slovenskem šolskem muzeju.

Abstract

The School Lesson from Antique Emona had its premiere at the Slovenian School Museum in the 2014/15 school year, when Ljubljana celebrated the 2000th anniversary of the founding of the Roman Colony of Emona. The school lesson's script is based on the foundations of the Antique culture and Latin and on assumptions made on the basis of the rare sources that confirm the existence of lessons in Slovenia during the time of Antiquity. At that time, lessons were attended mainly by the wealthier sons of Emona. On the 2000th anniversary, the school lesson was also presented outside the museum. By this year, it has been carried out 176 times. The article presents the historical starting points for reflection and the assumptions about what lessons looked like in Slovenia at that time and the connection of this with the School Lesson from Antique Emona at the Slovenian School Museum.

Ključne besede: Emona, antika, učna ura, Slovenski šolski muzej, izobraževanje v antiki

Key words: Emona, Antiquity, School Lesson, Slovenian School Museum, education in Antiquity

Zgodovinski okvir

Malce drzno bi lahko rekli, da je Rimljane na naša tla pripeljala želja po zaslužku, saj je širitev v naš prostor sprva potekala prek trgovskih stikov. Kraji na

* Anton Arko, prof. ruščine in zgodovine, kustos, Slovenski šolski muzej, e-pošta: aarko.ssm@gmail.com

mestih, kjer so današnji Vrhnika, Celje in Ptuj, so bili živahna trgovska središča.¹ Čez današnjo Slovenijo je vodila že prazgodovinska jantarjeva pot, kar dokazujejo številne najdbe jantarnih izdelkov na naših tleh. Veliko je bilo pečatne keramike, v amforah so tovorili živila, vino in začimbe. Središča mest so bili forumi, okrog katerih so stali svetišče in kurija ter drugi gospodarsko-upravni objekti. Sledile so trgovine, obrtne delavnice in gostilne. Bogati prebivalci rimskih mest so živeli v razkošnih centralno ogrevanih hišah ali domusih (lat. *domus*), revnejši pa v stanovanjskih blokkih ali inzulah (lat. *insulae*). O življenju v antiki pri nas nam največ povedo arheološka najdišča, med katerimi so najbogatejša na območju Ptujja. Leta 181 pr. Kr. so Rimljani ob furlanski obali ustanovili kolonijo Oglej, ki je postala izhodišče za osvajanje notranjosti predalpskega prostora. Po zgledu iz Rima se je na novo osvojeno ozemlje začelo gospodarsko in upravno urejati. Trgovci in vojaki so prostor pospešeno romanizirali in uvajali sredozemsko mestno kulturo. V času cesarja Avgusta je območje današnje Slovenije že spadalo v okvir rimskega cesarstva. Na začetku se je prostor delil na tri upravne enote: na 10. (italsko) regijo (lat. *Regio X: Venetia et Histria*), Norik (lat. *Noricum*) in Panonijo (lat. *Pannonia*), ki se je kasneje razdelila. V prvem in drugem stoletju so nastale naselbine Petoviona, Emona, Celeja in Neviodunum, kjer so mestno upravo prevzeli priseljenci iz današnje Italije.²

Otroštvo in vzgoja

Iz zapisov v antičnih virih lahko sklepamo, kako so otroci v rimski državi preživljali otroštvo. Nekaj dni po rojstvu so prejeli ogrlico, imenovano *bullā*, ki so jo nosili ves čas otroštva, ob poroki pa so jo vrnili očetu.³ Življenje otrok je vključevalo dvoje: vzgojo in igro. Druženje je bilo ločeno po spolih; za dečke je bilo precej manj omejitev kot za deklice, ki so imele le omejen dostop do izobrazbe. Ob poroki, ki naj bi bila pri dekletih med 12. in 14. letom, pri fantih pa od 14. leta dalje, so se otroci ločili od igrac, kar je pomenilo konec otroške dobe. Takrat so fantje tudi zamenjali otroško tuniko za togo.⁴

Izobraževanje

Izobraževanje je sprva temeljilo na zasebnem šolanju. Potekalo je na domu otrok ali v prostoru, ki ga je predvidel učitelj. Izobraževanje v zgodovini rimske

1 Vilma Brodnik et al., *Zgodovina 1, Učbenik za prvi letnik gimnazije*, Ljubljana: DZS, 2007, str. 199.

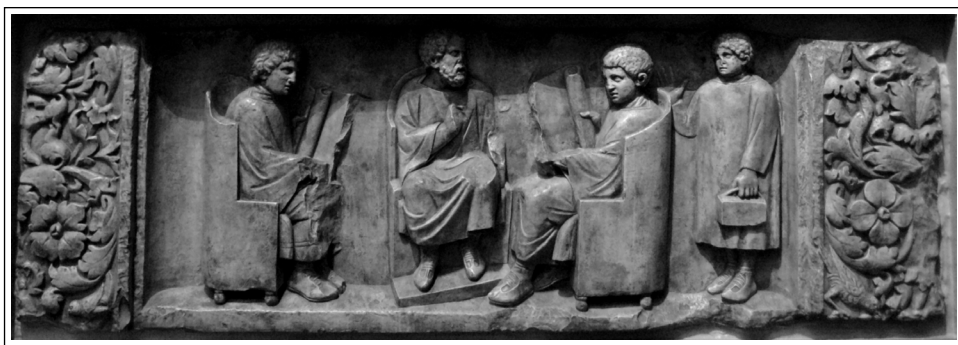
2 Peter Štih et al., *Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja*, Ljubljana: Modrijan, 2016, str. 28–33.

3 Harold Whetstone Johnston, *The Private Life of the Romans*, Chicago: Scott Foresman and Company, 1932, str. 36.

4 Ibid., 29.

države nikoli ni bilo obvezno niti rimska družba kot taka splošnemu izobraževanju ni namenjala posebne pozornosti, zato v arhaičnem obdobju ne moremo govoriti o organizirani šolski strukturi. Tudi šolskih stavb sprva niso poznali, saj šolanje ni bilo institucionalno. V času zgodnje republike je bilo izobraževanje še družinska domena.⁵

Vzporedno z mesti se je razvijalo tudi podeželje. Rimljani so pospeševali oljarstvo in sadjarstvo, k nam so prinesli vinsko trto, s temi dobrinami pa znanje za gojenje dreves in drugih kulturnih rastlin. V rimskem obdobju so se na naših tleh razširile tudi nekatere obrtne dejavnosti, zlasti lončarstvo in kamnoseštvo. Tako je ob formalnem izobraževanju vzporedno teklo še neformalno, ki je pri nas prav tako pustilo svojevrstne sledi.⁶

Relief, ki ponazarja Učitelja in tri učence, so odkrili blizu mest Trier, datira v konec drugega stoletja (www.wikipedia.com).

Učitelji

V času helenizacije rimske kulture so v mestih začeli delovati učitelji, ki so skrbeli za osnovno izobraževanje; ta sistem pouka – nadzorništva (tutorstva) nad vzgojo in izobraževanjem so prevzeli od Grkov. Številni zasebni učitelji, ki so izobraževali rimske otroke, so bili grški sužnji ali osvobojeneci.⁷ Otroke so učili na različnih krajih: nekateri so prihajali k otrokom na dom, drugi so sami priskrbeli prostor za šolanje. Premožnejši so poučevali v lastnih prostorih, večina siromajšnejših pa je prostor najemala; pogosto je šolski prostor postal del kake trgovine, zagnjen z zaveso, ali del stebrišča.⁸ Najrevnejši učitelji so poučevali kar na vogalu ulice ali v kakem odmaknjenem delu mestnega trga. Učitelja so plačevali starši

5 Tadej Vidmar, *Vzgoja in izobraževanje v antiki in srednjem veku*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2009, str. 41.

6 Vilma Brodnik et al., *Zgodovina 1, Učbenik za prvi letnik gimnazije*, Ljubljana: DZS, 2007, str. 200.

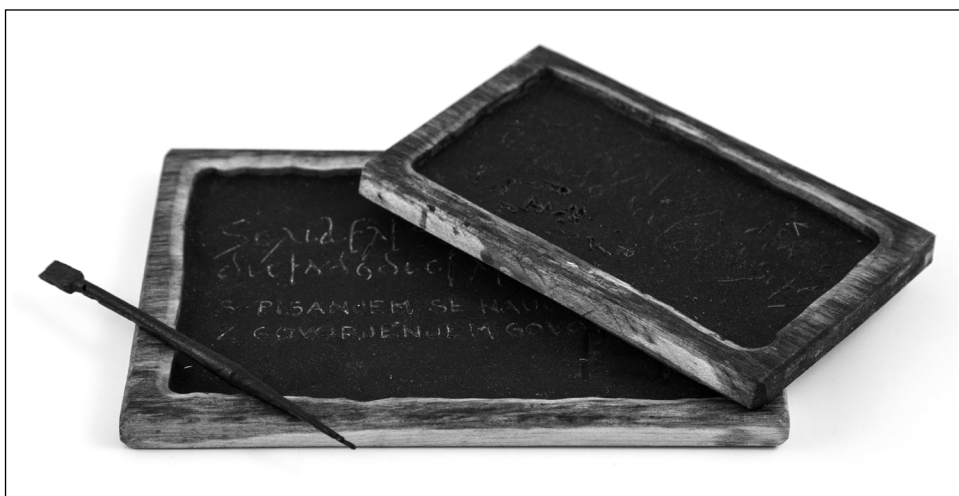
7 Ibid., 49.

8 Vidmar, str. 50.

učencev, zato so pouk obiskovali le otroci premožnejših Emoncev. Stroge fizične kazni za kršenje discipline so bile takrat del šolskega vsakdanjika. Otroci, ki si izobraževanja niso mogli privoščiti, so pomagali staršem pri domačem delu.⁹

Stopnje izobraževanja

Glavni namen šolanja je bilo pridobivanje splošne izobrazbe, končni cilj pa postati govornik. Izobraževanje, ki so ga bili deležni v veliki meri le dečki, je bilo razdeljeno na tri stopnje.

Replike tablic in stilusa (hrani SŠM, fototeka, foto: Urška Boljkovac).

Na prvi stopnji (osnovno izobraževanje) je dečke in deklice od sedmega do enajstega ali dvanajstega leta učitelj, imenovan *magister*,¹⁰ poučeval zgodovino in književnost ter jih učil brati, pisati in osnove računstva. Brali so dela pomembnejših antičnih piscev, vendar zgolj krajša besedila in posamične verze. Pisali so s kovinskim stilusom po voščeni tablici, na kateri ni bilo veliko prostora; ker so tablico redno brisali, je bil toliko večji poudarek na učenju na pamet.¹¹ Pri računanju so uporabljali prste in kamenčke, imenovane *calculi*. Rimljani so uporabljali dvanajstiški sistem, zahtevnejše računske operacije pa je v času cesarstva poučeval učitelj, imenovan *calculator*. Na drugi stopnji izobraževanja, ki je trajala od

9 Teresa Morgan, *Assessment in Roman Education*, *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 8, IAEA, 2001.

10 Tudi *Ludi Magister*, Yun Lee Too, *Education in Greek and Roman antiquity*, Boston: Brill, 2001.

11 Morgan, 2001.

dvanajstega do šestnajstega leta, kjer so se šolali večinoma dečki, jih je poučeval gramatik (lat. *grammaticus*), ki je v družbi užival več ugleda kot *magister* in je bil za svoje delo tudi bolj plačan. Pouk je nadgradil z diskusijo in interpretacijo, razvijal je govorniške veščine učencev in skupaj z njimi interpretiral klasične pisce. Največkrat je učitelj prebral besedilo in ga pospremil z razlago, nato pa so ga drug za drugim prebirali učenci.¹²

Na najvišji stopnji, kjer v učnem procesu deklet praktično ni bilo več, je poučeval retor (lat. *rhetor*), včasih imenovan tudi *orator*, ki je med učitelji užival največ ugleda, prejemal pa je tudi najvišje dohodke. Mladenci od šestnajstega do dvajsetega leta so se učili sestavljati govore, se pripravljati na javno nastopanje, kot je bila na primer razprava v senatu ali govor pred sodnikom, ob tem pa so se učili tudi filozofijo, glasbo, geografijo in mitologijo. O tej stopnji izobraževanja na Slovenskem težko govorimo, saj nimamo nobenih virov, na katere bi se lahko oprli.¹³

Ker je bil uradni jezik latinski, so se otroci na naših tleh učili verjetno predvsem v latinščini. Pouk je ponekod v rimski državi potekal dvakrat dnevno, začenjali naj bi ob svečah še pred sončnim vzhodom, po odmoru za obed naj bi sledil krajši popoldanski del.¹⁴ V mestih na slovenskem ozemlju so delovali učitelji za osnovno raven izobrazbe, nekaj je bilo tudi gramatikov, sicer pa se je bilo za nadaljnje izobraževanje treba odpraviti v večja mesta rimske države.

Med posebne oblike izobraževanja lahko štejemo tudi šolo za vestalke. Grški biograf Plutarh njene začetke postavlja v 7. stol. pr. Kr., v čas vlade kralja Numa Pompilija. Šlo je za mlada dekleta, ki so to službo sprejela za trideset let, pri tem pa so se s prisego odpovedala poroki in se zavezala čistosti in devištvu; delovala naj bi izključno v Rimu. V prvem desetletju so se vestalke učile svojih dolžnosti, v drugem so jih opravljale, v tretjem pa so vzgajale svoje naslednice. Njihova glavna naloga je bilo ohranjanje posvečenega večnega ognja v svetišču boginje Veste, opravljale pa so tudi žrtvovanja. Na javnih prireditvah so zasedale častna mesta. Sprva sta bili vestalki samo dve, nato je število naraslo na šest.¹⁵ Njihova dejavnost se je zaključila leta 394, ko je krščanstvu naklonjeni cesar Teodozij porazil cesarja Evgenija, kar je pomenilo konec poganstva.

Nagrobna plošča za Gaja Marcija Ceilerja

Eden glavnih virov za obstoj antičnega pouka na naših tleh so epigrafski spomeniki. »Po eni strani na napisih najdemo omembe tistih, ki so učiteljski poklic takrat opravljali, po drugi pa lahko iz upodobitev v portretnih nišah ugotavljamo,

¹² Ibid., 51–52.

¹³ Ibid., 53.

¹⁴ Harold Whetstone Johnston, *The Private Life of the Romans*, Chicago: Scott Foresman and Company, 1932, str. 42.

¹⁵ Plutarh, *Numa Pompilij*, 75 po Kr.

Replika nagrobnega kamna za Gaja Marcija Ceilerja (hrani SŠM, fototeka, foto: Urška Boljkovac).

kakšne pripomočke so otroci uporabljali pri učenju: pisala (lat. *stylus*), povoščene tablice (lat. *tabula cerata*), knjige v obliki zvitkov (lat. *volumen*) itd.«¹⁶

O šolstvu na naših tleh v času rimske države priča nagrobni kamen iz flavijskega municipija Neviodunum (Drnovo pri Krškem).

Napis na plošči se glasi:

C·MARCI
VS·C·F·
CEILER·
PRAEC·GR
AN·L·H·S·
POMPEIA·
Q·F·RESPEC
TA·SIBI·ET·CON
UGI·V·F·

V celoti se glasi takole:

C(AIUS) MARCIUS C(AI)
F(ILIIUS)CEILER PRAEC(EPTOR)
GR(AMMATICUS?), GRAECUS?)
AN(NORUM) L. H(IC) S(ITUS) POM-
PEIA Q(UINTI) F(ILIA) RESPECTA
SIBI ET CON[I]UGI V(IVA) F(ECIT).

Prevod:

Gaj Marcij Ceiler, sin Gaja, učitelj slovnice/grščine, star 50 let, leži tukaj. Pompeja Respekta, Kvintova hči, za življenja postavila zase in za svojega moža.

Nagrobnik je edini v Sloveniji, ki izrecno omenja osebo, ki je bila po poklicu učitelj. *Gr* je lahko okrajšava za *grammaticus* (tj. osnovnošolski oz. srednješolski učitelj), lahko je okrajšava za *Graecus* oz. *Graeci*, kar bi pomenilo, da je bil Marcij učitelj grščine, ki je učil v mestu Neviodunumu.

Ideja, zasnova in nastanek učne ure

Ob pestri plejadi učnih ur, ki jih izvajajo gospodične učiteljice in gospodje učeniki v Slovenskem šolskem muzeju, se je snovala ideja o učni uri izpred

¹⁶ Julijana Visočnik, Didaktični potencial epigrafskih spomenikov – nekaj primerov iz slovenskega prostora, *Šolska kronika : zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 25, 2016, št. 1–2, str. 209.

*Učna ura Antična Emona v atriju uršulinskega samostana v Ljubljani
(hrani SŠM, fototeka, foto: Marjan Javoršek).*

časa, ko je vladarica Marija Terezija uzakonila pouk. Ob sodelovanju s klasičnim filologoma se je začel pisati scenarij za učno uro iz časa antike. Obhajanje dvatisočletnega jubileja mesta Emone pa je spodbudilo realizacijo načrtovanega projekta. Učna ura je tako zasnovana na virih, ki nam odkrivajo način antičnega izobraževanja. Prizadevanja so šla v smeri, da bi obudili pouk, kakršen je bil verjetno pri nas pred dva tisoč leti. Poleg manjših odstopanj, za katera pravzaprav niti ne moremo vedeti, ker (še) nimamo podrobnejših virov, pa je gotovo eno od večjih to, da na učnih urah ne predstavljajo večine dečki, kakor je bilo značilno za antiko. Učna ura je primerna za drugo in tretjo triado osnovne šole, srednješolce in odrasle. Do konca leta 2020 je v šestih letih obstoja doživela 176 uprizoritev.

Potek učne ure

V Slovenskem šolskem muzeju se izvaja učna ura z naslovom Antična Emona, kjer poučuje magister Quintus Caelius Kallikrates. Zahtevnost poučevanja spada na osnovno raven izobraževanja, kot nam je znana iz te dobe. Pouk poteka predvsem v slovenskem, malo pa tudi v latinskem jeziku, kar pri udeležencih navadno izzove nekoliko zdrave zadrege in še bolj pritegne pozornost. Pod ma-

*Učna ura Antična Emona v Slovenskem šolskem muzeju
(hrani SŠM, fototeka, foto: Urška Boljkovac).*

gistrovim vodstvom se obiskovalci seznaniijo z načinom vzgoje, poučevanja in discipline, značilne za antiko. Spoznavajo osnove latinskega jezika v pisavi in izgovorjavi (klasični način izgovorjave, kjer se »c« v vseh primerih izgovori kot »k«). Naučijo se rimska števila, ki jih zapisujejo, kakor nam pričajo zgodovinski viri, na voščeno tablico s kovinskim *stilusom*. V ta namen smo v Slovenskem šolskem muzeju pripravili replike tablic in *stilusa* po originalih, ki so ju izkopali na enem od antičnih najdišč, ki jih v sebi skriva arheološko bogato mesto Ptuj. Med poukom, ki traja približno tri četrt ure, udeleženci spoznajo tudi pomembnejše latinske pregovore in latinska imena za mesece v letu. Nadvse zanimive so zgodbe iz antične zgodovine in bogato razvejane rimske mitologije, ki jih zavzeto pripoveduje *magister*. Vsak udeleženec učne ure prejme poleg replik tablice in *stilusa* tudi času prikladno repliko oblačila – rimsko tuniko, kakršno so nosili otroci v rimski državi. Oprava, pripomočki, *magister*, latinska govorica ter okolje, v katerem poteka učna ura, pričarajo prijetno antično ozračje.

Sklep

Čeprav je od ustanovitve Emone minilo že več kot dva tisoč let, od antike na naših tleh ni ostalo malo stvari. Še vedno se odkrivajo novi predmeti, po katerih

prihajajo nova spoznanja in bogatijo naše vedenje o času in življenju na našem območju. Mnogo večja stvar, kot so sami predmeti, pa je nesnovna dediščina. Ta se je ohranila v obliki jezika, misli in starodavnih modrosti, ki so se prenesle – bodisi ustno bodisi z zapisano besedo – in se še prenašajo iz roda v rod zaradi svoje aktualnosti v vseh časih in prostorih. Poznavanje antike človeku širi obzorja in daje fundament za humanistično izobraževanje in pogled na svet.

Viri in literatura

- Brodnik, Vilma et al.: *Zgodovina 1, Učbenik za prvi letnik gimnazije*, Ljubljana: DZS, 2007.
- Lee Too, Yun: *Education in Greek and Roman antiquity*, Boston: Brill, 2001.
- Morgan, Teresa: *Assessment in Roman Education, Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 8, IAEA, 2001.
- Plutarh, *Numa Pompilij*, 75 po Kr. http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Plutarch/Lives/Numa*.html (pridobljeno dne: 17. 9. 2020).
- Štih, Peter et al.: *Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja*, Ljubljana: Modrijan, 2016.
- Vidmar, Tadej: *Vzgoja in izobraževanje v antiki in srednjem veku*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2009.
- Visočnik, Julijana: Didaktični potencial epigrafskih spomenikov - nekaj primerov iz slovenskega prostora, *Šolska kronika : zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 25, 2016, št. 1-2.
- Whetstone Johnston, Harold: *The Private Life of the Romans*, Chicago: Scott Foresman and Company, 1932.

Povzetek

Prispevek na podlagi znanih virov in literature predstavlja šolanje oz. poučevanje v antičnem času na Slovenskem in na ozemlju celotne rimske države. Pouk, ki je bil neobvezen, je pri nas potekal v latinščini in bil namenjen predvsem premožnejšim otrokom Emone, saj je bil cilj postati dober govornik. Večinoma je bilo šolanje zasebno na domu otrok, na domu učitelja ali v prostoru, ki ga je najel učitelj. Na slovenskih tleh so delovali predvsem učitelji za osnovno raven izobrazbe. Opirajoč se na nekatere vire, ki nam potrjujejo obstoj pouka na naših tleh v času antike, in druge, ki nam odkrivajo način poučevanja v širši rimski državi, smo v Slovenskem šolskem muzeju pripravili učno uro Antična Emona. Po vzoru antičnih oblačil so udeleženci učne ure oblečeni v repliko rimske tunike, za pisanje uporabljajo repliki tablice in *stilusa*, poučuje pa jih učitelj za osnovno raven izobraževanja, imenovan *magister*.

Zusammenfassung **Die Kinder Emonas**

Anton Arko

Basierend auf bekannten Quellen und Literatur präsentiert der Artikel die Schulbildung in der Antike in Slowenien und auf dem Gebiet des gesamten römischen Staates. Der Unterricht, der nicht obligatorisch war, wurde in lateinischer Sprache abgehalten und war in erster Linie für die wohlhabenden Kinder Emonas gedacht, da das Ziel darin bestand, ein guter Redner zu werden. Die Schule war größtenteils privat und fand zu Hause bei den Kindern oder dem Lehrer oder in einem vom Lehrer gemieteten Raum statt. Auf slowenischem Gebiet fand man hauptsächlich Lehrer für die Grundausbildung. Auf Grund der Quellen, die die Existenz von Unterricht auf unserem Boden in der Antike bestätigen, und Quellen, die die Art des Unterrichts im weiteren römischen Staat offenbaren, haben wir im Slowenischen Schulmuseum die Lehrstunde »die antike Stadt Emona« vorbereitet. Die Teilnehmer tragen eine Nachbildung der römischen Toga, verwenden Nachbildungen von Wachstafeln und Griffeln zum Schreiben und werden von einem Lehrer der Grundschule (Magister) unterrichtet.

